

УДК 338.43:658:633.521

*Кравчук Н.І.,
к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства
Житомирський національний агроекологічний університет*

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛЬОНОПРОДУКЦІЇ

Анотація. Розглядаються макроекономічні чинники конкурентоспроможності продукції галузі льонарства. Досліджуються проблеми державного регулювання ринку льону в Україні.

Ключові слова: конкурентоспроможність продукції, галузь льонарства, конкуренція, льоносіюче підприємство.

Постановка проблеми. Нині рівень конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, зокрема продукції льонарства, залишається низьким, що негативно відображається не тільки на фінансовому стані підприємств-виробників сировини, а й на економіці сільського господарства Полісся та експортному потенціалі України в цілому. Така ситуація головним чином виникла через нестабільність економічної системи внаслідок переходу країни на шлях ринкових відносин та необхідності проведення аграрної реформи. Головними макроекономічними чинниками, що призвели до зниження конкурентоспроможності вітчизняного льоновиробника є: інфляційні процеси в економіці, особливо в 1994-2000 рр., що були породжені прихованим дефіцитом на ринку сільськогосподарської продукції і продовольства; різкі річні та сезонні коливання цін на льоносировину, що позбавляє льоновиробників можливості обґрунтовано будувати стратегію свого розвитку; нестабільність конкурентного середовища тощо. Це свідчить про відсутність дієвої регулятивної політики держави щодо розвитку аграрного ринку. У такій ситуації важливо прийняти ефективні рішення, що об'єктивно орієнтовані на стабілізацію ринку сільськогосподарської продукції. Актуальність зазначених проблем, їх недостатній аналіз у вітчизняній економічній науці зумовили вибір, теоретичну та практичну значимість даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності продукції сільського господарства знайшли відображення в роботах В.Г. Андрійчука, С.М. Кваші, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука, О.О. Школьного, О.М. Шпичака та ін. Організаційно-економічні питання функціонування й підвищення ефективності льонопромислового підкомплексу та його складових розглядаються в наукових працях П.А. Голобородька, І.П. Карпця, О.Ю. Локтя, В.А. Москаленка та ін. Однак, питання конкурентоспроможності продукції льонарства та шляхів підвищення її рівня залишається недостатньо вивченим та потребує окремого наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є ідентифікація макроекономічних проблем підвищення рівня конкурентоспроможної продукції та визначення ролі держави у цьому процесі. Об'єктом дослідження є процес підвищення конкурентоспроможності продукції льонарства. Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних і практичних аспектів підвищення рівня конкурентоспроможності продукції в умовах дестабілізації вітчизняного льонівиробництва та посилення міжнародної конкуренції.

Теоретичною і методологічною базою дослідження є діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів. Дослідження проводилося з використанням таких методів: абстрактно-логічний, економічний аналіз і синтез, монографічний, розрахунково-конструктивний, економіко-статистичний та інші.

Виклад основного матеріалу. Спад виробництва в сільськогосподарській ланці льонопромислового підкомплексу, як і в цілому в АПК обумовлений системою факторів, значна частина яких знаходиться у сфері макроекономіки. Основними з них є суттєве зниження соціально-економічного розвитку країни, що ускладнило проведення трансформаційних процесів в агропромисловому комплексі держави на початковому етапі реформування ринкових відносин та регулювання їх у необхідних напрямках в подальшому. Щоб забезпечити довгострокове стабільне зростання льонівиробництва в Україні необхідним є реалізація постійних,

цілеспрямованих, комплексних управлінських заходів, які б забезпечили розширення внутрішнього ринку та підвищення конкурентоспроможності льонопродукції, її окремих виробників та галузі в цілому. Досягнення цих цілей потребує: державного захисту конкуренції; належного нормативно-правового забезпечення господарюючих суб'єктів; стабільної державної економічної політики, яка б забезпечувала мобілізацію і цілеспрямоване використання інвестиційних ресурсів та інноваційних технологій, насамперед у тих регіонах, де створено умови для отримання порівняльних переваг на зовнішньому ринку, зниження матеріало- та енергоємності льоновиробництва; підвищення кваліфікації робочої сили, підвищення рівня платоспроможності попиту; правового і фінансового стимулювання інноваційної діяльності та інше (рис.1).

Рис. 1. Проблеми забезпечення виробництва конкурентоспроможної льонопродукції.

Джерело: власні дослідження.

На макрорівні ціна є об'єктом регуляторної політики держави, в процесі якої здійснюється економічна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, якій притаманний протекціоністський характер. Інструментами підтримки можна вважати такі, які стимулюють виробництво

пріоритетної сільськогосподарської продукції, забезпечують зміцнення економіки виробника, підтримують сприятливі умови його розвитку

Ціноутворення у галузі льонарства впливає на попит і пропозицію льонопродукції, ефективність та конкурентоспроможність її виробництва. Відомо, що в планово-централізованій економіці ціни встановлювалися без урахування рівня і динаміки світових цін та цін внутрішнього ринку. Проте у роки довготривалого переходу до ринкової економіки сільськогосподарські виробники при встановленні ціни на внутрішньому ринку почали орієнтуватися на рівень світових цін, що є позитивним з огляду вступу України до Світової організації торгівлі. Водночас негативним фактором є зростання ціни на льоносировину в умовах, коли на ринку не було надлишкового попиту на неї. Причиною цього стало підвищення витрат виробництва у розрахунку на 1 ц льонотрести, що спричинене, насамперед, зростанням цін на засоби виробництва для галузі льонарства. Наслідком відпущення цін на промислові товари згідно Закону «Про ціни і ціноутворення» від 1990 р. при стримуванні росту цін на сільськогосподарську продукцію, стало посилення нееквівалентності міжгалузевого обміну та міжгалузевих відносин між ланками льонопромислового підкомплексу України. Так, ціни на матеріально-технічні ресурси промислового походження, що споживались у сільському господарстві, у 2010 р. порівняно із 1990 р. збільшились у 238,8 тис. разів, оптові ціни на волокно льонозаводів у 81,3, оптові ціни льонокомбінатів на лляні тканини – 351,8, а ціни на первинну льоносировину (льон в перерахунку на волокно) – у 74,5 тис. разів [1]. Щорічне зростання цін на продукти паливно-енергетичного комплексу позначаються на проведенні збиральної кампанії і комплексу осінніх робіт. Більше того, через подорожчання пально-мастильних матеріалів у середньому за 2009-2011 рр. в 1,2 рази, а також у зв'язку з істотним зростанням цін на мінеральні добрива, витрати сільськогосподарських виробників зросли на 1 млрд. грн [2].

Від диспаритету цін у більшій мірі постраждала сільськогосподарська ланка. Зауважимо, що за останні два-три роки спостерігається зниження темпів

росту цін як на вхідні, так і на вихідні види продукції льонопромислового підкомплексу. Проте задіяний механізм диспаритету цін вже позначився на рівні розвитку всіх без виключення суб'єктів льоновиробництва. Поряд з тим мала місце відмова держави від підтримки галузі. Зокрема, до 1991 р. високим темпам розвитку галузі льонарства сприяло дотування у розмірі 40-45 % виробничих витрат та система доплат за реалізовану тресту у відповідні календарні строки, що сприяло високій рентабельності виробництва насіння льону в цілому по Україні на рівні 144-150 %, трести 132-146 %. З 1991 р. по 2004 р. льоновиробництво не дотувалося, надавалася підтримка через розпорядника бюджетних коштів «Льоноконоплепром» Міністерства аграрної політики України лише базовим господарствам [3]. Водночас у льоносіючих країнах Західної Європи, які мають значно кращі показники економічного розвитку, держава дотує виробництво льону-довгунця у середньому в розмірі 1 тис. євро на 1 га посіву [4]. Доплату за заготовлену льонопродукцію отримують також льоновиробники Білорусії, Росії, Прибалтики.

З 2001 р. законодавчо визначено, що пріоритетний розвиток виробництва льону має здійснюватись шляхом державної підтримки галузі (ст. 2 Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 рр.» 18.01.2001 р.) [5], внаслідок чого з 2004 р. почали надаватися кошти Міністерством аграрної політики через обласні відділення Державного казначейства усім льоносіючим господарствам із розрахунку на 1 га посіву. Так, у 2006 р. дотації льоновиробництва становили 600 грн на 1 га посіву та до 2011 р. були збільшені до 2000 грн на 1 га посіву. Проте в галузі спостерігається втрата значної частини виробничого потенціалу, що ускладнює його відтворення. Зокрема, занепала система насінництва, припинилось оновлення парку техніки для вирощування і збирання льону, значна частина якого вже відпрацювала свій амортизаційний термін і потребує списання. В Україні льонокомбайни не виготовляються, а остання велика партія збиральної техніки була закуплена в Росії у 1993 р. Нині галузі необхідні нові

сівалки, обертаючі, ворушили, комбайни. Проте у зв'язку із щорічним скорочення посівних площ під льоном-довгунцем (у 1990 р. – 100 тис. га, у 2011 р. – 1 тис. га) вважається недоцільним перепрофільовувати вітчизняні підприємства сільськогосподарського машинобудування.

Не відпрацьованим та законодавчо неврегульованим є економічний механізм, який нездатний створити однакові стартові умови для всіх галузей і забезпечити рівновеликі прибутки на вкладений капітал. Диспаритет цін, обтяжений несвоєчасним проведенням розрахунків за льоносировину, недосконалі відносно до сільського господарства, фінансово-кредитна і податкова політика обумовили нестачу фінансових ресурсів навіть для простого відтворення. Наслідком є незабезпечення достатнього рівня розвитку галузі. За рахунок зменшення придбання основних та оборотних матеріальних ресурсів, спрощення технології виробництва, порушуються строки основних технологічних операцій.

Вагомим чинником підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції є державний контроль у сфері захисту конкуренції, що здійснюється за напрямками, закріпленими в законодавстві України: виявлення і припинення зловживань монопольним становищем, антиконкурентних узгоджених дій, дискримінації суб'єктів господарювання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, адміністративно-господарського управління та контроль за недобросовісною конкуренцією. Однак на загальнодержавному, а також на окремих регіональних ринках, все ще зберігається високий рівень монополізації.

Основними напрямками у сфері конкурентної політики мають стати: адаптація законодавства України до конкурентних правил ЄС; розвиток та удосконалення інституційної бази захисту конкуренції та механізмів проведення конкурентної політики; створення соціально-економічних умов для вільної і справедливої конкуренції на ринку льонопродукції за правилами конкуренції (табл. 1).

**Пріоритетні напрями конкурентної політики держави на ринку
льонопродукції**

Напрями	Характеристика
Нормативно-правові	▪ удосконалення нормативно-правових актів з питань конкуренції
	▪ зближення законодавства України з первинним законодавством ЄС у сфері конкурентної політики (статті 85, 86, 90 Договору про ЄС)
	▪ забезпечення контролю за діяльністю державних монополій комерційного характеру
Організаційно-економічні	▪ удосконалення правил контролю за економічною концентрацією та їх зближенням з відповідними правилами ЄС
	▪ здійснення комплексу заходів, спрямованих на звуження «тіньового» сектору економіки, послаблення його негативного впливу
	▪ формування нових елементів інституційної бази з питань розвитку конкуренції та захисту від недобросовісної конкуренції
Фінансово-кредитні	▪ удосконалення взаємодії механізмів регулювання та розвитку конкуренції у фінансовому секторі економіки на ринках АПК
	▪ збалансування ринку кредитних ресурсів
	▪ налагодження взаємовідносин з банківськими установами та участь держави у відшкодуванні частини відсоткових банківських ставок

Джерело: власні дослідження.

Чинником макрорівня, що породжує економічну нестабільність, є кредитна політика. Сільське господарство через сезонність виробництва є кредитомісткою галуззю. Для забезпечення безперервності виробництва льоносіючим підприємствам важливо залучати позичковий капітал. Процентні ставки за використання такого капіталу безпосередньо впливають на величину виробничих витрат, а отже, на ефективність виробництва та конкурентоспроможність виробника.

Слід зазначити, що для льоновиробника комерційні банки встановлюють вищі процентні ставки порівняно з позичальниками – товаровиробниками інших галузей економіки через підвищену ризикованість льоновиробництва, що обумовлена значною залежністю якості урожаю від погодних факторів. Крім того комерційні банки мають реальну можливість надати кредити товаровиробникам, які спроможні оплачувати високі процентні ставки. Тобто, йдеться про недостатню збалансованість ринку кредитних ресурсів, коли попит на них перевищує пропозицію. Усе це призводить до подорожчання

льонопродукції, послаблення позицій аграрних виробників. Отже, слабкий фінансово-економічний стан більшості льоносіючих підприємств, відсутність у них ліквідної застави, високі процентні банківські ставки є основними причинами недостатнього залучення ними позичкового капіталу для організації масштабного та ефективного льонівиробництва.

Передумовою підвищення рівня конкурентоспроможності льонопродукції є активізація інноваційної діяльності суб'єктів льонівиробництва. Зокрема у льонарстві інновації мають бути:

- агротехнічні: застосування інтенсивних сівозмін, створення та використання високопродуктивних сортів та гібридів, ефективне застосування мінеральних та органічних добрив, хімічних та біологічних засобів захисту рослин від шкідників та хвороб, бур'янів;

- технологічні: використання високопродуктивних машин та іншої техніки, втілення прогресивних технологій обробітку ґрунту та вибирання льоностою та ін;

- організаційно-економічні: поглиблення спеціалізації та підвищення концентрації галузі, вдосконалення форм та методів заготівлі та реалізації льонопродукції.

Висновки. Підвищення конкурентоспроможності значною мірою залежить від здійснення зваженої економічної політики держави щодо створення сприятливих умов для розвитку АПК і особливо трудомістких, збиткових галузей. Для забезпечення конкурентоспроможності льонопродукції необхідно відпрацювати податкову та кредитно-фінансову політику в сільському господарстві України, здійснювати стимулювання нових земельних та майнових відносин, розвивати ринкову інфраструктуру, активізувати інноваційну діяльність суб'єктів льонівиробництва, сформувати маркетингові служби, які б постійно забезпечували виробників продукції інформацією, вдосконалювати антимонопольне законодавство щодо розвитку конкуренції тим більше, що конкуренція в сучасних умовах не є саморегулюючим механізмом.

Література

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. / В.Г. Андрійчук – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держкомстат України. – К.: Консультант, 2011. – 632 с.
3. Галузева програма розвитку льонарства України на 2006-2010 рр. [електронний ресурс] – <http://www.minagro.gov.ua/page/?n=7203>.
4. Білик Ю.Д. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК: монографія. / Ю.Д. Білик – К.: «Урожай», 2002. – 168 с.
5. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років: Закон України від 18.01.2001 № 2238-III // Агроінком. – 2001. – № 1-3. – С. 2-6.
6. Брух О. Особливості конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на сучасному етапі / О. Брух, Г. Пертак // Вісн. Львівського Держ. аграр. ун-ту: Економіка АПК. – 2004. – № 11 (2). – С. 367-371.